

Šarlis Luji Monteskjė

KETVIRTA KNYGA

APIE TAI, KAD AUKLĖJIMO ĮSTATYMAI TURI ATITIKTI VALDYMO PRINCIPUS

I skyrius

Apie auklėjimo įstatymus

Auklėjimo įstatymai – pirmieji įstatymai, su kuriais susiduriame. O kadangi šie įstatymai mus rengia pilietiniam gyvenimui, tai kiekviena šeima turi būti valdoma pagal pavyzdį didelės šeimos, apimančios visas atskiras šeimas.

Jeigu visa tauta apskritai laikosi kokio nors principo, tai ir visos jos dalys, t. y. šeimos, jo laikosi. Todėl kiekvienos valdymo rūšies auklėjimo įstatymai bus skirtingi: monarchijose jų objektas bus garbė, respublikose – dorybė, despotinėse valstybėse – baimė.

II skyrius

Apie auklėjimą monarchijoje

Monarchijoje žmogus daugiausia auklėjamas ne bendrojo lavinimo mokyklose; tikras auklėjimas prasideda tik jam įžengus į visuomenę. Visuomenė – tai mokykla, supažindinanti mus su mūsų bendru mokytoju, turinčiu vadovauti mums visuose darbuose, kurio vardas – *garbė*.

Čia mes nuolat matome ir girdime tris dalykus: „Dorybėms reikia suteikti tam tikro kilnumo, papročiams – tam tikro nuoširdumo, elgsenai – tam tikro mandagumo“.

Dorybės, kurias mums diegia visuomenė, visada moko mus ne tiek pareigų kitiems, kiek pareigų sau patiems; jos – ne tai, kas mus suartina su kitais piliečiais, bet tai, kas mus nuo jų skiria.

Žmonių darbai čia vertinami ne už jų gerumą, bet už išorinį grožį, ne už teisingumą, bet už didingumą, ne už jų išmintingumą, bet už neįprastumą.

Kai garbė kokiame nors poelgyje įžvelgia ką nors kilnaus, ji tampa arba teisėju, įteisinančiu šį poelgį, arba sofistu, pateisinančiu jį.

Ji leidžia meilintis, jei tas meilinimasis susijęs su širdies jausmų arba pergalės įsivaizdavimu; tai yra tikroji priežastis, kodėl monarchijoje papročiai niekada nebūna tokie tyri kaip respublikose.

Ji leidžia gudrauti, jeigu tas gudravimas derinasi su dvasios didybės arba didžių darbų supratimu, kaip kad politikoje, kurios vingrybės jos neįžeidžia.

Ji draudžia pataikauti tik tada, kai pataikavimas nesusijęs su didelės naudos lūkesčiais, o liudija tik mūsų pačių niekingumą.

Dėl papročių, tai aš jau sakiau, kad monarchijoje auklėjimas turi suteikti jiems tam tikro tiesumo. Ten reikalaujama, kad žmogus kalbėtų teisybę. Bet ar iš meilės teisybei? Toli gražu ne. Jos reikalaujama tik dėl to, kad žmogus, įpratęs sakyti teisybę, atrodo drąsus ir laisvas. Iš tikrųjų susidaro įspūdis, kad toks žmogus priklauso tik nuo aplinkybių, o ne nuo kitų požiūrio į jas.

Užtat joje tiek pat giriamas šitoks tiesumas, kiek niekinamas liaudies tiesumas, pagrįstas teisingumu ir atviraširdiškumu.

Pagaliau auklėjimas monarchijoje reikalauja tam tikro elgesio mandagumo. Žmonės sukurti gyventi

drauge, todėl turi būti malonūs vienas kitam; žmogus, nesilaikantis padorumo taisyklių, papiktintų tuos, su kuriais drauge gyvena, nustotų jų pagarbos ir nebegalėtų nieko gero nuveikti.

Bet mandagumas paprastai atsiranda ne iš tokio skaidraus šaltinio. Jį pagimdo noras išsiskirti. Mes esame mandagūs iš puikybės: tai, kad mūsų elgesys rodo, jog mes ne iš prasčiokų ir niekada neturėjome nieko bendro su šia paderme, kuri visais laikais niekinama, glosto mūsų savimeilę.

Monarchijoje mandagumo buveinė yra rūmai. Greta nepaprastai didelio žmogaus visi kiti jaučiasi vienodai menki. Dėl to atsiranda paslaugumas visiems; dėl to atsiranda mandagumas, malonus tiek tiems, kurie patys yra mandagūs, tiek tiems, kuriems jis rodomas, nes taip kiekvienas duoda suprasti, kad priklauso rūmams ir yra vertas juose buvoti.

Rūmų mandagumas reikalauja atsižadėti savos didybės skolintosios vardan. Pastaroji dvariškiams mielesnė negu savoji. Ji suteikia žmogui tam tikro išdidaus kuklumo, kuris pasklinda toli, bet kurio puikybės nepastebimai mažta tolstant nuo tos didybės šaltinio.

Rūmuose visur susiduriame su išlavėjusiu skoniu, kuris atsiranda dėl nuolatinio mėgavimosi didžiuliais turtais iš malonumų įvairovės ir ypač iš persisotinimo jais, iš apstumo ir netgi iš chaoso užgaidų, kurios, jeigu gali suteikti malonumą, visada skatinamos.

Visais šiais dalykais auklėjimas rūpinasi todėl, kad išugdytų vadinamąjį padorų žmogų, pasižymintį visomis ypatybėmis ir visomis dorybėmis, kurių reikalauja toks valdymas.

Garbės čia prisodrinta viskas, ja dvelkia visos žmonių mintys ir jausmai, ji netgi lemia žmogaus principus.

Ši savotiška garbė paverčia dorybėmis viską, kas jai patinka ir kaip patinka: ji savo galva nustato taisyklės visoms mūsų priedermėms; ji savo nuožiūra čia išplečia, čia susiaurina mūsų pareigas, nesvarbu, koks būtų jų šaltinis – religija, politika ar moralė.

Įstatymai, religija ir garbė nieko taip neskiepija monarchijoje, kaip paklusnumą valdovo valiai; tačiau ta pati garbė mums sako, kad valdovas niekada neturi iš mūsų reikalauti to, kas daro mums gėdą, kadangi dėl to mes negalėtume jam tarnauti.

Primygtiniausiai garbės diduomenei primetama pareiga – tarnauti savo valdovui kare. Iš tikrųjų tai garbinga tarnyba, nes jos pavojai, sėkmė ir netgi nesėkmės veda į didybę. Bet, įvedusi šį įstatymą, garbė trokšta būti ir jo šeiminku, ir jeigu ji pasijunta įžeista, leidžia kariui grįžti namo ir netgi reikalauja to.

Ji reikalauja, kad būtų įmanoma vienodai laisvai pasirinkti tarnybą arba jos atsisakyti, ir šią laisvę vertina labiau už turtą.

Taigi garbė turi savo aukščiausias taisykles, ir auklėjimas privalo prie jų prisiderinti*. Pagrindinė iš jų ta, kad mums leidžiama branginti savo turtą, bet griežtai draudžiama branginti gyvybę.

Antroji yra ta, kad, pakilę į kokį nors rangą, patys nedarytume ir kitiems neleistume mūsų atžvilgiu daryti nieko tokio, kas rodytų, jog esame per menki šiam rangui.

Trečioji taisyklė ta, kad ypač vengtume nusikalsti garbės reikalavimams tada, kai už jų pažeidimus įstatymai nebaudžia, ir juo uoliau vykdytume tuos jos reikalavimus tada, kai įstatymai nereikalauja jų vykdyti.

* Mes sakome, kaip yra, o ne kaip turi būti; garbė – tai prietaras, kurį religija stengiasi čia sunaikinti, čia įsprausti į taisykles.

III skyrius

Apie auklėjimą despotinėje valstybėje

Kaip monarchijose auklėjimas stengiasi įskiepyti širdims išdidumą, taip despotinėse valstybėse jis siekia jas pažeminti. Auklėjimas čia turi diegti vergiškumo dvasią. Toks auklėjimas pravartus netgi valdantiejiems, nes kiekvienas tironas čia kartu yra ir vergas.

Besąlygiškas paklusnumas remiasi ne tik paklūstančiojo, bet netgi ir įsakinėjančiojo tamsumu: jam nėra reikalo galvoti, abejoti ir svarstyti, jam pakanka įsakinėti.

Despotinėje valstybėje kiekvieni namai – atskira valstybė. Auklėjimas, kurio pagrindinis uždavinys – mokyti meno sugyventi su kitais, joje labai ribotas: jo tikslas – įdiegti į žmonių širdis baimę ir supažindinti protą su keliomis paprasčiausiomis religijos taisyklėmis. Žinios čia būtų pavojingos, lenktyniavimas – pragaištingas; dėl dorybių, tai Aristotelis mano, kad nėra nė vienos dorybės, kuri būtų būdinga vergams^{*}; visa tai smarkiai apriboja auklėjimo reikšmę despotinėje valstybėje.

Taigi tam tikra prasme joje auklėjimo iš viso nėra. Reikia iš žmogaus viską atimti, norint duoti jam šį tą, ir iš pradžių padaryti jį blogu pavaldiniu, norint padaryti jį geru vergu.

O ir kuriems galams vargintis auklėjant gerą pilietį, jautrų visuomenės negandoms? Jeigu jis mylės savo šalį, tai gali užsigeisti atleisti valdžios vadžias, o jeigu jam tai nepavyktų, jis pražūtų; jeigu jam pavyktų, iškiltų grėsmė, kad jis pražudys ir save, ir valdovą, ir valstybę.

V skyrius

Apie auklėjimą respublikoje

Labiausiai auklėjimo pagalbos reikia respublikiniam valdymui. Despotinės valdžios baimė atsiranda savaime dėl grasinimų ir bausmių, garbė monarchijose tarpsta akinama žmonių aistrų ir pati savo ruožtu jas skatina, bet politinė dorybė, pasiaukojimas – visada labai sunkus dalykas.

Šią dorybę galima apibrėžti kaip įstatymų ir tėvynės meilę. Ši meilė, reikalaujanti visada teikti pirmenybę visuomenės, o ne savo asmeniniams interesams, yra visų atskirų dorybių šaltinis; visos jos yra ne kas kita, kaip tokios pirmenybės teikimas.

Ši dorybė ypač vertinama demokratinėse valstybėse. Tikrai jose valdžia patikima kiekvienam piliečiui. Bet valdžia niekuo nesiskiria nuo kitų pasaulio dalykų, todėl norint ją išsaugoti, reikia ją mėgti.

Dar niekas nėra girdėjęs, kad valdovai nemėgtų patvaldystės, o despotai neapkęstų despotizmo.

Vadinasi, reikia įdiegti respublikoje tokią meilę, o ją kaip tik ir turi diegti auklėjimas. Bet geriausia priemonė išugdyti šią meilę tėvynei – tėvynę mylinčių tėvų pavyzdys.

Žmogus gali perduoti vaikams savo žinias, o dar labiau – savo aistras.

Jeigu taip neatsitinka, tai tik todėl, kad tėvų namų poveikį nuslopina pašalinės įtakos.

Liaudis išsigimsta ne užgimdama; ji žūsta tik tada, kai subrendę žmonės jau yra sugedę.

Versta iš: *Oeuvres de monsieur Montesquieu*, – Amsterdam, 1790. – T. 1. – P. 1–60.

Vertė Petras Račius

Skaitmeninta iš: Šarlis Lujis Monteskjė (1689–1755), „Apie įstatymų dvasią“, *Filosofijos istorijos chrestomatija*, Vilnius: Mintis, 1987, p. 306–310.

^{*} *Aristotelis*. Politika, kn. I, sk. III.